

חזבאללה וה"ביצה" הסורית

הבנת תהליך קבלת ההחלטות של ארגון חזבאללה תסייע להבין את החלטותיו של הארגון בעבר, ולהבהיר את השיקולים שלו בדילמות המרכזיות העומדות בפניו בהווה ובעתיד הקרוב בסוריה, בלבנון ומול ישראל

יאיר ליברמן
< מנהל מרכז המחקר והפיתוח של חברת שירותי מידע עסקי. בעל תואר שני בגישור ויישוב סכסוכים מאוניברסיטת תל אביב

מבוא

ניכר שהמאבק העדתי בין הסונים לשיעים בלבנון צף ועולה על פני השטח. המתח העדתי הזה יחד עם המצב הכלכלי הנלווה אליו, יוצרים תנאים שמגבירים את הסיכוי למלחמת אזרחים פנים-לבנונית. הראיה לכך – בשנתיים האחרונות עלה מספרם של סכסוכי דמים שפרצו על רקע עדתי בלבנון; הזירות הבולטות הן טריפולי, צידון וכירות.

לנוכח ההתפתחויות האלה נאלץ ארגון חזבאללה לקבל החלטות בתחומים שונים. בתחום הצבאי נדרש הארגון להקצות כוחות משמעותיים ללחימה בסוריה ולהגנה על אתרים דתיים, אזרחיים וצבאיים בסוריה ובלבנון. נוסף על כך ממשיך הארגון להתעצם ולהתכונן לעימות הצבאי הבא שלו עם ישראל. מבחינה פוליטית נדרש הארגון לקבוע את מדיניותו לנוכח חוסר היציבות של לבנון ולנוכח התעצמות הכוחות הערביים המתנגדים לו. דוגמה לכך היא ההחלטה שהובילו סעודיה ומדינות המפרץ במרס 2016, אשר אושרה בליגה הערבית, הרואה בחזבאללה ארגון טרור.

ההחלטות המרכזיות שעומדות בפני חזבאללה:

- האם ועד מתי להמשיך את המעורבות הצבאית בסוריה לטובת שמירת ההגמוניה העלווית וההשפעה האיראנית מתוך הבנה של המחירים שמשלם הארגון הן צבאית והן בדעת הקהל.
- האם לחתור לסיום המשבר הפוליטי בלבנון לשם השגת יציבות או לחדד את המאבק העדתי לשם חיזוק ההגמוניה השיעית בלבנון תוך שימוש בעמדות הכוח הפוליטיות והצבאיות שבהן מחזיק הארגון.

בתקופה האחרונה חלו התפתחויות רבות במרחב הסורי ובמרחב הלבנוני לנוכח המערכה העקובה מדם בסוריה, שגבתה על-פי האומדנים האחרונים 500 אלף הרוגים, 1.9 מיליון פצועים ומיליוני פליטים בתוך סוריה ומחוצה לה. לאחרונה ניכרת השפעתה של המעורבות הצבאית הרוסית המסיבית, והכוחות התומכים בבשאר אסד נוחלים הצלחות צבאיות ומצליחים להשיב לעצמם שטחים שאיבדו בשנים האחרונות לכוחות המורדים. במקביל ניכרת השפעת המעצמות האזוריות הן על סוריה והן על לבנון וניכר שהמרחב מהווה זירת התגוששות בין המדינות הסוניות המרכזיות (טורקיה וסעודיה) ואיראן.

לאחרונה החליטה סעודיה להפסיק את הסיוע הצבאי המשמעותי שלה לצבא לבנון לנוכח "חוסר הסולידריות" של המדינה. זוהי רק דוגמה אחת מני רבות להשלכות הדרמטיות של המלחמה בסוריה על לבנון: המעבר המסיבי של פליטים מסוריה ללבנון (כ-1.1 מיליון איש לפי אומדנים אחרונים) יוצר משבר הומניטרי וכלכלי שכן למדינה השסועה אין אמצעים להתמודד עם הגל האדיר הזה, שמהווה כחמישית מאוכלוסיית לבנון ומטיל עליה עול כלכלי אדיר. הזרם הזה אף גורם לשינוי המאזן העדתי במדינה שכן אוכלוסיית הפליטים היא ברובה סונית. בנוסף סובלת המדינה מעלייה בפעולות הטרור של ארגונים סוניים המנסים לפגוע במוקדי כוח שיעיים בלבנון.

**לוחמי חזבאללה
במהלך מצעד
בתחום הצבאי נדרש
חזבאללה להקצות
כוחות משמעותיים
ללחימה בסוריה
ולהגנה על אתרים
דתיים, אזרחיים
וצבאיים בסוריה
ובלבנון**

הנדרשת להתנגדות לבין מאבק בפלגים לבנוניים אחרים הנדרש לשם החלת שלטון אסלאמי. הארגון בחר להתמודד עם ההתנגשות הזאת באמצעות הבחנה בין מטרות המשנה לטווח הקצר ולטווח הארוך. בטווח הקצר בחר הארגון להתמקד בהתנגדות מתוך תקווה שהישגים מול ישראל יסייעו להשגת הגמוניה בלבנון, אשר תוביל בטווח הארוך להחלת שלטון אסלאמי שיעי בלבנון. כדי לחזק את ההתנגדות – פעל הארגון בטווח הקצר להשגת תמיכה ציבורית רחבה באמצעות פעילויות חברתית בתחומי החינוך, הבריאות והדיוור, זאת במקביל לפעילות פוליטית פורמלית. כך הצליח הארגון במשך שנים רבות למצוא שיווי משקל בתוך מערכת השיקולים הזאת.

מלחמת האזרחים בסוריה העמידה בפני הארגון אתגר חסר תקדים, שכן האידיאולוגיה הדתית שלו, יחד עם השיקולים הגיאופוליטיים שלו ושל איראן, מובילים אותו למסלול התנגשות חזיתי עם גורמים סוניים בסוריה, וכתוצאה מכך – בלבנון. ההתנגשות הזאת מערערת את אותו שיווי משקל פנימי. חזבאללה מנסה להשיב את שיווי המשקל הפנימי בלבנון באמצעות שמירת הרלוונטיות של המאבק בישראל ובאמצעות מיצובו כמי שמגן על לבנון מפני הכוחות הסוניים הג'אדיסטיים, בהם דאעש. כדי לנסות לצפות את התנהגות הארגון חשוב להבין את קשרי הגומלין הנוכחיים בין האג'נדות השונות לנוכח ההתפתחויות האחרונות.

עקרונות הפונדמנטליזם האסלאמי כפי שבאים לידי ביטוי בהתנהלות חזבאללה

נקודת המוצא להבנת הארגון נעוצה בהבנת הפונדמנטליזם האסלאמי שיעי שנמצא בבסיס האידיאולוגיה הדתית של הארגון. הפונדמנטליזם האסלאמי מתבסס על האמונה האסלאמית

● האם לחתור לחיכוך עם ישראל כדי להשיב לארגון את מעמדו כנושא הדגל של ההתנגדות או לשאוף לרגיעה בגזרה הזאת על-מנת לאפשר לארגון להתמקד בזירות בסוריה ובזירות הפנים-לבנוניות.

כדי להיטיב להבין את תהליך קבלת ההחלטות של הארגון יש להבין את האידיאולוגיה שלו ואת השורשים שמהם צמח ולזהות את יחסי הגומלין בין האג'נדות של הארגון, בראש וראשונה האג'נדה הדתית שלו. ההבנה הזאת יכולה לסייע להבין את החלטותיו של הארגון בעבר, ולהבהיר את השיקולים שלו בדילמות המרכזיות העומדות בפניו בהווה ובעתיד הקרוב בסוריה, בלבנון ומול ישראל.

מודל המשלב את האג'נדות של חזבאללה

להלן יוצע מודל המאגד את קשרי הגומלין בין האג'נדות השונות של הארגון לכדי תפיסת עולם דתית-פונדמנטליסטית בעלת מטרות ברורות, אמצעים ושיקולים פרגמטיים בנוגע לאסטרטגיה להגשמת האידיאולוגיה. המודל הזה מבוסס על סקירה ביקורתית של האידיאולוגיה של הארגון, של קבלת ההחלטות שלו, של הרטוריקה שלו ושל האופן שבו השתנו ההיבטים האלה במשך השנים.

באמצעות המודל ניתן להבין כיצד משתלבות זו בזו האג'נדות הדתית, הצבאית, הפוליטית וחברתית. המודל המוצע מתבסס על ההבנה כי מטרת העל של הארגון היא לאחד את כל העולם המוסלמי לאומה אסלאמית שיעית. כדי להגשים את המטרה הזאת נקט הארגון ברוב שנותיו פעולות המתקיימות בשני מישורים: התנגדות (מקואמה) לשם השמדת מדינת ישראל ופעילות להחלת שלטון אסלאמי שיעי בלבנון. הבעיה העולה מדרך הפעולה הזאת היא התנגשות בין התמיכה הציבורית

► בשילוב פרשנות של כתבי הקודש הנוגעת לתפיסות חברתיות ופוליטיות. הגישה הזאת כוללת את המרכיבים הבאים: א. רצון להשליט את שלטון השריעה; ב. ציפייה לחזרה לימי הזהר של האומה האסלאמית; ג. מלחמת התרבות עם המערב; ד. ג'האד; ה. הסיום הצפוי: המציאות תשתנה לחלוטין והסדר הקיומי והארצי הנכון ישוב על כנו.

כל אחד מן המרכיבים האלה בנפרד, וכולם יחד, באים לידי ביטוי באידיאולוגיה של הארגון ובאופן הפעולה שלו כפי שאראה באמצעות סקירת האג'נדות השונות שלו.

האג'נדה הדתית של חזבאללה. הפעילות החברתית של מוסא צדור, שהיה הדמות השיעית הדתית הבכירה בלבנון בסוף שנות ה-70 של המאה ה-20, נוסף על המהפכה האסלאמית באיראן ב-1979 ופלישת ישראל ללבנון ב-1982 הניחו את התשתית האידיאולוגית להקמת החזבאללה. האידיאולוגיה הדתית של הארגון קשורה באופן הדוק לתפיסת העולם החומייניסטית שהתפתחה באיראן במהלך המהפכה האסלאמית. האידיאולוגיה הזאת מבוססת על התפיסה שיש להשליט שלטון הלכה אסלאמי לשם הגשמת רצון האל בדבר חברה צודקת והוגנת. במכתב הפתוח שפרסם הארגון ב-1985 מפורטות שלוש מטרות מרכזיות: סיום הכיבוש הישראלי בדרום לבנון, השמדת מדינת ישראל והשלטת שלטון אסלאמי בלבנון. ניתן להבין חלקים רבים מן האידיאולוגיה של חזבאללה ומתפיסת העולם של הארגון באותה תקופה מתוך קריאת סעיף 9 של אותו מכתב:

אנחנו אומה אשר נאמנה למסר האסלאם. אנו מעוניינים שכל העשוקים יוכלו ללמוד את המסר האלוהי על מנת שיוכלו להנחיל עקרונות של צדק, שלום ושלווה בעולם. [...] אין לנו עניין שהאסלאם ישלט בכוח. [...] אנו מאמינים באסלאם כאידיאולוגיה, כדוקטרינה, כשיטה פוליטית וכדרך שלטון. אנו קוראים לכולם לאמץ את עקרונותיו. אם ההמונים היו יכולים לבחור בחופשיות את

שיטת השלטון שלהם הם היו בוחרים ללא ספק באסלאם. לפיכך אנו קוראים להשלטת שלטון אסלאמי על בסיס בחירה חופשית. **ההתנגדות לישראל.** חזבאללה מחויב למאבק בישראל עד להכחדתה. על-פי תפיסת הארגון אין לישראל זכות קיום, אין לה זכות לאדמת פלסטין, ושום מוסלמי או ערבי אינו רשאי להכיר בישראל ולתת לה לגיטימיות. המטרה של ההתנגדות על-פי חזבאללה מנוסחת במונחים סמליים כשחרור ירושלים. בהקשר הזה מוזכרת התנהגותם הבוגדנית של היהודים כלפי מוחמד, אשר למרות הזכויות הרבות שהעניק להם, הפרו את החוזה עמו, ולכן הוא נאלץ להילחם בהם. על-פי תפיסת חזבאללה, ישראל היא ישות מתפשטת שמעוניינת לכבוש את כל השטח מן הנילוס עד הפרת - הן מבחינה פוליטית והן מבחינת תרבותית וכלכלית. לפיכך ישראל מהווה איום עצום על נוכחות המוסלמים באזור. בניגוד לגישה כלפי היהודים, שהם "עם הספר" וזכאים לפיכך לזכויות דתיות, חוקיות ותרבותיות, הציונים אינם "אנשי אמונה".

המאבק בישראל הלך ותפס מקום חשוב יותר. כך, המוטו

של הארגון, שהיה בתחילה "מהפכה אסלאמית בלבנון" השתנה בתחילת שנות ה-90 ל"התנגדות אסלאמית בלבנון". למעשה, ניתן לטעון כי ההתנגדות היא בסיס הקיום של הארגון. המושג הזה השתלב היטב ברטוריקה הדתית של הארגון, ולא סתר את האג'נדות הפוליטיות של הארגון. נראה שחזבאללה השכיל להציג את ההתנגדות לישראל כמטרה לאומית ולא רק אסלאמית. מאז הקמתו של הארגון תופסת ישראל, או "הישות הצינית", מקום מרכזי באידיאולוגיה. יש לציין כי היחס לישראל לא השתנה במהלך השנים, ללא קשר לתמורות פוליטיות ואחרות שעברו על הארגון. ישראל נתפסת כשלוחה של ארצות-הברית במזרח-התיכון, וארצות-הברית נתפסת כמי שמבקשת להכפיף אליה את המדינות באזור ולפלג ביניהן. דוגמה מובהקת לגישה הזאת היא תגובת הארגון לנסיגת צה"ל מלבנון אשר תידון בהמשך.

האג'נדה החברתית של חזבאללה. על-פי דוח של הבנק העולמי מ-2015, כ-27 אחוזים מן הלבנונים חיים מתחת לקו העוני; באזורים שבהם יש ריכוז שיעי גדול, שיעור העוני גבוה יותר. כדי לשפר את מצבם ולזכות בתמיכתם פיתח חזבאללה רשת ענפה של פעילות צדקה ורווחה. הפעילות הזאת, לטענת הארגון, עולה בקנה אחד עם עקרונות אסלאמיים של שמירה על עקרונות הצדק למען החלשים בחברה. השירותים החברתיים כוללים שירותי בריאות - בתי חולים איכותיים ומרפאות, מוסדות חינוך, חלוקת מזון לנזקקים, איסוף אשפה ובינוי. למערך הנרחב הזה יש שתי מטרות. הראשונה - הוא מבטיח בסיס איתן של תמיכה ציבורית רחב שאף מאפשר ברמה האופרטיבית התנהלות נוחה באזורים שבהם יש ריכוזים של אוכלוסייה שיעית. המטרה השנייה - המערך הזה ממחיש את אופיו הדתי של הארגון. למעשה, חזבאללה רואה את עצמו בחזית המאבק בלבנון להשגת זכויות פוליטיות ואזרחיות עבור השיעים. עם זאת, יש לציין כי התפיסה המוסלמית דתית של "מדוכאים" אינה מתמקדת במעמדות

מסוימים, כמו מעמד הפועלים בתפיסה המרקסיסטית, אלא באוכלוסיות שסובלות תחת שלטונם של עריצים.

השתלבות פוליטית. בשנים הראשונות לקיומו, התנגד חזבאללה באופן נחרץ לקחת חלק בתהליך הפוליטי בלבנון, והוא התייחס אל ממשלת לבנון כאל כופרים. כפי שנאמר במכתב הפתוח: "איננו רוצים לכפות את האסלאם על אף אדם, כפי שאין אנו מעוניינים שאחרים יכפו עלינו את תפיסותיהם ואת המערכות הפוליטיות שלהם".

המעבר להשתלבות במערכת הפוליטית החל עם הסכם טאיף (1989). בניסיון להפסיק את מלחמת האזרחים שהשתוללה בלבנון באותה תקופה, נפגשו הצדדים השונים בעיר טאיף שבסעודיה. בתחילה התנגד חזבאללה להסכם המתגבש, אולם גישתו השתנתה לאחר שמנהיגי הארגון נפגשו עם ראשי המשטר באיראן שעודדו את חזבאללה לקבל את ההסכם ולהשתלב במערכת הפוליטית. כחלק מהסכם טאיף התחייבו המיליציות השונות למסור את נשקן לידי צבא לבנון מלבד חזבאללה שהורשה לשמור על נשקו בשל התפקיד שהוא ממלא בהתנגדות לישראל. סגן מזכ"ל הארגון נעים

ניכר שהמאבק הערתי בין הסונים לשיעים בלבנון צפ ועולה על פני השטח. המתח הערתי הזה יחד עם המצב הכלכלי הנלווה אליו, יוצרים תנאים שמגבירים את הסיכוי למלחמת אזרחים פנים-לבנונית

שתדע להתמודד עם התוקפנות שמופגנת כלפיה. לשם כך, בחר הארגון לנקוט אג'נדה פתוחה יותר מאשר בעבר וליצור קשרים עם קבוצות עדתיות שונות בלבנון. במסגרת הניסיון להפוך את המאבק בישראל לכלל לבנוני הודיע נצראללה ב־1997 על הקמת "הפלוגות הלבנוניות להתנגדות לכיבוש הישראלי" שנועדו לתת מסגרת לכל לבנוני המעוניין להתנגד לישראל. המבחן לשאלה "מיהו לבנוני אמיתי" בעיני חזבאללה הוא ההשתתפות במאבק ההתנגדות בישראל.

התמורות האלה ניכרות גם בתעמולת הבחירות של הארגון שהשתנתה במהלך השנים. בתחילת שנות ה־80 התייחס הארגון בפרסומיו ל"מהפכה אסלאמית בלבנון", כלומר, שינוי סדרי המשטר הלבנוני. לעומת זאת, כרוז מ־1992 קרא: "ביחד נשחרר, ביחד נבנה" דבר המרמז על הוספת אג'נדות חברתיות לאידיאולוגיה של חזבאללה. כרוז נוסף אשר הופץ ב־1993 – לאחר שהתקבלה החלטת חזבאללה להשתתף בבחירות – פורסם ביום העצמאות של לבנון, דבר המעיד על קבלת הריבונות הלבנונית. הכרוז פנה לכל הלבנונים ובין היתר נכתב בו: "נתנגד על מנת שתהיה לנו עצמאות".

מאפיינים פרגמטיים בהתנהלות הארגון

התנהלות חזבאללה מאז שנות ה־90 מתאפיינת בפרגמטיות בתחומי פעולה רבים. הביטוי המובהק ביותר לכך היה השתלבות הארגון בחיים הפוליטיים בלבנון, אימוץ רעיון הלבנוניזציה ושינוי הרטוריקה מרטוריקה דתית בעיקרה לרטוריקה שיש בה מאפיינים דתיים ולאומיים כאחד. בשנת 2000 קרא נצראללה: "מדינה זו [לבנון] זקוקה לכל מפלגותיה ולכל סיעותיה הדתיות. [...] עלינו לשתף פעולה". במקביל החלה התייחסות רבה וביקורתית ברטוריקה של הארגון לעדתיות (טאפיה); זו הוזכרה תמיד בהקשר שלילי של פילוג ופיצול.

שימת הדגש על האיחוד הלאומי בולטת במיוחד על רקע הצהרותיו של הארגון בשנותיו הראשונות שבהן יצא נגד עצם זכות הקיום של המדינה הלבנונית במתכונתה הנוכחית, בייחוד נגד השיטה הפוליטית, אשר הנציחה לדעתו, את הקיפוח של העדה השיעית בלבנון שנמשך שנים רבות. בתחילת דרכו הארגון אף התייחס אל המערכת הפוליטית, שהייתה מושתתת לטובת המאורנים, כאל מערכת ג'אהילית (פגאניות טרום אסלאמית). נראה שבמרוצת השנים קיבלה גישתו של מוחמד חוסין פדלאללה, שהיה המנהיג ההלכתי של חזבאללה מאז שנות ה־80 ועד 2010, אשר הבחינה בין חזון ויעדים מעשיים, ביטוי באסטרטגיה של הארגון. מן הסתם נבע הדבר ממורכבות המציאות שעמה התמודד הארגון – קיומם של אינטרסים שונים ומגוונים בלבנון ולחצים מבית ומחוץ (בעיקר של איראן וסוריה) שביניהם היה עליו לאזן.

נראה שבאופן כללי יש לגישה הפרגמטית שלושה מקורות מרכזיים ישירים. הראשון – החלטת איראן בסוף שנות ה־80 ליצור אווירה חדשה בלבנון שתאפשר לארגון להתנהל ללא הפרעה. איראן הייתה מעוניינת שישורר שקט בלבנון כדי שהארגון יוכל להמשיך ולהתעצם ולהיות זמין לאיראנים ליום פקודה. המקור השני – התנגדות סוריה לכינונו של סדר אסלאמי בלבנון. המקור השלישי – הקהילה השיעית בלבנון שהלכה וגדלה במקביל להתרחבותו של מעמד הביניים בתוכה אשר ציפה לתמיכה ארוכת טווח של הארגון במגוון תחומי חיים. ◀

חסן נצראללה. מניתוח הרטוריקה של מנהיגי חזבאללה עולה כי הם נוקטים שתי שפות: שפה דתית אבסולוטית ושפה לוגית פרגמטית

קאסם הסביר את ההסכם ואמר כי השתתפות הארגון בפוליטיקה אינה מעידה על אימוץ השיטה אלא היא אמצעי לשנות אותה, ולפיכך מדובר בהחלטה הגיונית.

בעקבות הסכם טאיף החלה תקופת מדיניות "הפתיחות" של הארגון: המדיניות הזאת, שאומצה החל מ־1991, כללה החלטה עקרונית להשתתף במערכת הפוליטית הלבנונית. נוסף על כך חזבאללה הגדיר עקרונות לדיאלוג עם הנוצרים בלבנון.

ב־1992 נערכו בלבנון בחירות – לראשונה זה עשרים שנים. בחזבאללה התקיים ויכוח נוקב אם להשתתף בבחירות. המתנגד המרכזי להשתתפות בהן היה סובחי טפילי, שהיה בעבר מנהיג הארגון. לבסוף, לאחר התערבות ההנהגה באיראן, החליט הארגון להשתתף בבחירות. הארגון פרסם את מצע הבחירות שלו שכלל את המרכיבים הבאים: א. שחרור לבנון מהכיבוש הציוני; ב. הפסקת החלוקה העדתית בשיטת הממשל הלבנונית; ג. שינוי חוק הבחירות כדי שישקף יותר את הרכב האוכלוסייה; ד. הבטחת חופש תקשורת ופוליטיקה. בבחירות האלה זכה חזבאללה ב־12 מ־128 המושבים. מאז משתתף חזבאללה במערכות הפוליטיות באופן קבוע. החל מ־2005 הוא משתתף בקואליציה; באותה שנה, למשל, הוא זכה לייצוג של שני שרים בממשלה. יש לציין שבשונה ממפלגות פוליטיות "רגילות", מנהיג הארגון – חסן נצראללה (נצראללה), אינו חלק מנציגי חזבאללה בממשלה ובפרלמנט. משנות האלפיים החל חזבאללה אף לשתף פעולה עם מפלגות שונות בעלות רקע עדתי שונה ובשנים האחרונות הוא דבק בברית עם מישל צ'ון הנוצרי.

לסיכום, החל מתחילת שנות ה־90 של המאה ה־20 אימץ הארגון אג'נדה של לבנוניזציה. מבחינת נצראללה, הכוונה היא ליצור קהילה לבנונית מאוחדת, בעלת ערכים ורגשות משותפים

רחבה בנוגע ללגיטימיות של הארגון ולמטרותיו. בנוסף, ניתן ללמוד מנאומים של מנהיגי הארגון כי הוא מתייחס לאג'נדות השונות כאל חלק ממכלול אחד של אידיאולוגיה, מטרות ואמצעים להגשמת המטרות. על-פי התפיסה הזאת, יש יחסים ברורים בין האידיאולוגיה הדתית ומטרות העל הנוגעות למאבק בישראל לבין האג'נדות הפוליטיות, שהן בעיקרן אמצעים ליצירת אקלים נוח לביסוס תמיכה ציבורית רחבה בלבנון ובעולם הערבי, אשר תסייע לארגון להגשים את האידיאולוגיה ומטרות העל שלו.

דוגמה לכך היא נאום קורי העכביש שנשא נצראללה ב־26 במאי 2000 – לאחר נסיגת צה"ל מלבנון – והכה גלים בכל העולם המוסלמי. הנאום הזה מלמד כיצד הארגון משלב בין הרטוריקה הדתית, אשר מבוססת על פיאור האל, אמירת דברי הלל לג'יהאד וזלזול באויב מחד גיסא, והרטוריקה הפוליטית מאידך גיסא, הכוללת ייחוס הניצחון לכלל הלבנונים, הדגשת הסיוע של איראן וסוריה והרגעה שחזבאללה אינו מהווה איום על הממשל הלבנוני.

דוגמה לרטוריקה דתית בנאום:

ביום הארבעים לזכר עלי עבדאללה, אדון החללים, האמאם חוסין בן עלי, אנו נפגשים על מנת להזכיר כי הדם גבר על החרב. [...] ראשית וסופית, אנו, עבדי האל, מודיעים קבל עם ועולם כי אלוהים – הוא אשר העניק לנו את הניצחון הזה, הוא הדרך אותנו בדרך ההתנגדות והראה לנו את הדרך הנכונה. [...] אנו מודים לו, מהללים אותו, משבחים אותו, מבקשים את סליחתו, נכנעים לו. [...] אני פונה לכל המוסלמים והערבים: האומה הערבית והעולם הערבי – בושה, תבוסה, השפלה וביזוי הפכו להיסטוריה. הניצחון הניח את היסודות לעידן חדש בהיסטוריה

וסותם את הגולל על עידן היסטורי שהסתיים.

בהתייחסותו של נצראללה אל האג'נדה הדתית-עדתית, בייחוד אל ההתנגדות לאויב, הוא נקט לשון אבסולוטית. למעשה, הוא סיפר את פרק הסיום באותה מיתולוגיה שהחלה בקרב כרבלא' שבספגה העדה השיעית מפלה קשה. כעת, אותה עדה שיעית היא זו שמשיבה את גאוותה לא רק של העדה אלא של העולם המוסלמי כולו. גם מבחינה רטורית נצראללה עושה שימוש בלשון המיתוס – לשון רוויה בתיאורים ויש בה חזרות רבות. לעומת זאת, בחלקים בנאום שעסקו בנושאי פנים לבנוניים ובמדינות התומכות הפך השיח לשיח של סיבה ותוצאה והוא מתאפיין בתיאורים יבשים יותר:

מי שרוצה להיות הוגן וצודק בנוגע לעובדות חייב להודות שהאמת קשורה למנהיג הנעלה ח'ומייני שסייע יום וליל למאבק עד לבוא הניצחון. [...] הלבנונים צריכים להכיר בכך שבחירתם צריכה להיות לאומית, ואסור להם להגיע למסקנה שגויה (ולדבוק בגישה) עדתית. [...] לכל הלבנונים אני אומר: עליכם להבין כי הניצחון שייך לכל הלבנונים. דוגמה נוספת לשימוש ברטוריקה דתית היא הנאום שנשא חסן נצראללה ביום אל-קדס, יום שישי האחרון של הרמדאן, ב־2005: "הגאונות של האמאם ח'ומייני הובילה אותו ליצור קשר אינטלקטואלי, אידיאולוגי, פוליטי, רגשי ועממי בין האירוע (הכוונה להתנגדות

► נוסף על המקורות הישירים הפרגמטיות נובעת גם ממאפיינים של הלך המחשבות של השיעים אשר מצד אחד אינו מתפשר בכל הנוגע ליעדי הדתיים הסופיים ולחשיבות של החתירה לכך, אך מצד אחר מבין את הצורך בפרגמטיות בהתוויית הדרך להגשמת אותה מטרה. שתיים מן הסיבות המרכזיות לפרגמטיות הזאת הן הדואליות הקיימת בארגון בין אתוס מחייב ובין העיקרון של האיזון וכן האתגר שעימם התמודדו השיעים בהיותם מיעוט מקופח, דבר שאילץ אותם לפעול בדרך של הסתר (תקיה) ופשרה בענייני היום-יום. יש הסבורים שהפרגמטיות של הארגון היא הוכחה לכך שהוא התמתן ואינו עוד ארגון פונדמנטליסטי. עם זאת, יש תחומים, בהם ההתנגדות לישראל, שבהם ניכרת עמדה בלתי מתפשרת ומקובעת במשך השנים. את המורכבות הזאת אנתח ואיישב באמצעות מודל רעיוני. בבסיס המודל התפיסה שאין כל סתירה בין קיומם של יסודות פרגמטיים בהתנהלות הארגון לבין היותו פונדמנטליסטי. לדעתי, ניתן לזהות את יחסי הכוחות בין האג'נדות השונות של הארגון ולראות בהם מערכת הוליסטית אחת, שלה מטרות ברורות ואג'נדות המשתלבות זו בזו – חלקן פרגמטיות וחלקן לא – המשרתות את מטרות העל הבלתי מתפשרות של הארגון. את הגישה הזאת אציג באמצעות בחינת שלושה היבטים: הגדרת הפונדמנטליזם, הרטוריקה של מנהיגי הארגון ביחס לאג'נדות השונות וההחלטות שקיבל הארגון כשהאג'נדות השונות עמדו במסלול התנגשות פוטנציאלי.

פרגמטיות כאבן יסוד בפונדמנטליזם

הפונדמנטליזם הוא גישה דתית המבוססת על המקורות ומבקשת להשליט

את תפיסותיה על המרחב שבו היא פעילה. ככזאת היא יכולה בהחלט למנף אג'נדה פוליטית במטרה להשליטה על הקו המדיני הפוליטי. בתפיסה הזאת קיים שילוב בין האבסולוטיות של הדת ובין הרליטיביות של האג'נדה הפוליטית. התפיסה הזאת אף מבירה את יחסי הגומלין בין הדת לבין האג'נדה הפוליטית: הדת היא המטרה, האג'נדה הפוליטית היא האמצעי. היינו, האג'נדה הפוליטית היא הדרך המעשית, הפרגמטית, שבה תנועות דתיות פונדמנטליסטיות משתלבות במודל הלאום הרווח כיום ועושות שימוש במנגנוניו כדי להרחיב את בסיס הכוח שלהן ולזכות במשאבים הנדרשים להשלטת רצונן – הן משאבים אנושיים, בהם תומכים בתנועות, והן משאבים לא אנושיים, בהם כסף, מידע והשפעה. לפיכך, ההתפתחות של חזבאללה המתוארת במאמר הזה לא רק שאינה סותרת את הגדרת הפונדמנטליזם אלא אף מתיישבת עמה היטב.

מניתוח של הרטוריקה של מנהיגי הארגון עולות שתי נקודות מרכזיות. הנקודה הראשונה היא שקיימות שתי שפות: שפה דתית אבסולוטית ושפה לוגית פרגמטית. השפה הדתית ניזונה מן המיתוס המוסלמי שיעי, והיא נפוצה בעיקר בכל הנוגע להתייחסות לאויב ולאחר באופן כללי. בשפה הלוגית והפרגמטית נעשה שימוש בעת דיון בנושאים פוליטיים פנים-מדינתיים אשר עולים בקנה אחד עם הרצון של הארגון להגיע להסכמה לאומית

בלבנון בנוגע לזכותו של חזבאללה לשמור את נשקו, ולא למסור אותו לצבא לבנון, תפס תאוצה לאחר מלחמת לבנון השנייה והגיע לשיאו ב-2008. בשנה הזאת פרץ בלבנון משבר פוליטי בשל דרישה לפרק את חזבאללה מנשקו ודרישה לפרק את רשת התקשורת העצמאית של חזבאללה. חזבאללה, שהרגיש מאוים, שיתק את בירות באמצעות שילוב של כוח צבאי וארגון המונים שיצאו אל הרחובות עד שהנושא הורד מסדר היום. במהלך נאום של נצראללה באותה תקופה הוא קבע באופן חד-משמעי: "אני אומר ל[וליד] ג'ונבלאט [מנהיג הדרוזים בלבנון שהוביל את המאבק לפירוק חזבאללה מנשקו] - היד שתיגש לפגוע בהתנגדות ובנשק שלה תיגדע, ישראל ניסתה זאת במלחמת תמוז (מלחמת לבנון השנייה) וידה נגדעה. אנו ממליצים לך לא לנסות אותנו". ניכר שהאג'נדה של חזבאללה בדבר לבנוניזציה הונחה בבת אחת בצד כאשר נשקפה סכנה ליכולת ההתנגדות של הארגון.

עמדת חזבאללה במלחמת האזרחים בסוריה. מלחמת האזרחים בסוריה העמידה במסלול התנגשות ישיר היבטים שונים של תפיסת העולם של חזבאללה שעד אז השביל הארגון על-פי רוב לאזן. המלחמה שהחלה כמאבק להפלת שלטון עריץ הפכה במשך הזמן למלחמה בעלת מאפיינים עדתיים ברורים. משטרו של אסד נשען על העדה העלווית שהיא פלג של העדה השיעית. מולו ניצבו ארגונים ומדינות סוניות שבראשם סעודיה, מדינות המפרץ וטורקיה. אם הארגון לא היה מתערב במלחמה הוא היה מדגיש את היותו ארגון בעל אוריינטציה לבנונית פנימית אשר רואה את עצמו כמייצג על-עדתו של הלבנונים באשר הם. ואכן, במשך תקופה מסוימת הגיב הארגון בהיסוס לאירועים בסוריה, וניכר היה שהוא נמצא בהתחבטות פנימית. לבסוף, עם התגברות הסכנה לשלטונו של אסד, קיבל חזבאללה החלטה אסטרטגית להגן על המשטר בכל מחיר. הארגון העביר אלפי לוחמים לסוריה והוא מהווה במידה רבה את העוגן שמסייע להישרדות השלטון. בנוסף, הוא החל לשלב מסרים דתיים כדי לשלהב את לוחמיו. לדוגמה, נצראללה הדגיש כמה פעמים כי לוחמיו מגנים על מקדש דינב, המקודש לשיעה, אשר נמצא בדמשק.

בהחלטה הזאת יש אמירה משמעותית: הארגון נתן עדיפות להיבטים עדתיים ולתמיכה בשולחיו מסוריה ומאיראן על פני שיקולים לבנוניים. בתגובה איבד הארגון חלק גדול מן התמיכה הציבורית הפנים-לבנונית של קהילות לא שיעיות. יתרה מזו: לראשונה נהפך הארגון למטרה לתקיפות מצד ארגונים סוניים, ולמעשה מלחמת האזרחים הסורית זלגה אל תוך לבנון. ניכר שהארגון מתקשה להסביר כיצד הוא עומד לצד עריץ הטובח באזרחיו.

מבחינה זו, עמדת הארגון כיום נמצאת במתח עם המיתוס השיעי ששואף להניף את דגל המקופחים "באשר הם". לאחרונה, הקונצנזוס שנוצר נגד דאעש מסייע לחזבאללה לטעון כי הוא מגנה של לבנון. בעניין הזה הארגון חוזר על אותם טיעונים שבאמצעותם הצדיק את המאבק בישראל.

סיכום ומסקנות

נקודת המוצא של חזבאללה היא דתית מבחינה אידיאולוגית, ובמקביל הארגון שואף להשיג לגיטימציה בעולם הערבי מבחינה פסיכולוגית. מבחינה דתית ברצונו להביא לכך שהאומה האסלאמית השיעית תשלוט על כל העולם הערבי, בראש ובראשונה על מרחב ההשפעה הישיר שלו בלבנון ובסוריה. כדי להגשים את המאויים

צבא לבנון בפעולה. הוויכוח הפנימי בלבנון בנוגע לזכותו של חזבאללה לשמור את נשקו, תפס תאוצה לאחר מלחמת לבנון השנייה

(לישראל) והסיבות הקדושות (הכוונה לאחדות האומה)". במילים אחרות, מטרת ההתנגדות היא יצירת אחדות של האומה תחת שלטון דתי, והתחום הפוליטי משרת את ההתנגדות כחלק מהגשמת היעד של אחדות האומה.

התייחסות מעניינת נוספת לסוגיה היא ריאיון עם מוחמד חוסיין פדלאלה שנערך ב-1988, שבו הוא ענה לשאלה שנשאל על ההשתלבות בחיים הפוליטיים בלבנון:

לדעתי על הארגון להשתלב במערכת הפוליטית בלבנון ולו רק על מנת לייצר לגיטימציה אסלאמית בלבנון. אין הדבר אומר כי אימצנו את הגישה הפרלמנטרית הלבנונית, אולם הפרלמנט מייצר מסגרת שבה אנו יכולים להביע את דעתנו ולשכנע אחרים לאמץ את דעתנו או לכל הפחות להיות יותר סובלניים כלפיהם. השתתפות בחיים הפרלמנטריים בלבנון תסייע לארגון להגשים יעדי ביניים.

סדר עדיפויות בעת קבלת החלטות

ההיבט האחרון שאותו אבחן הוא אופן קבלת ההחלטות של הארגון במקרים שבהם אג'נדות שונות התנגשו זו בזו. בחינה של הבחירות שעשה הארגון תסייע להבין את סדר העדיפויות שלו ואת היחס בין המרכיבים השונים של תפיסת העולם שלו.

נסיגת ישראל מלבנון. הנסיגה הזאת בשנת 2000 הייתה יכולה לאפשר לארגון להתמקד בעשייה הפוליטית, להניח למאבק הצבאי הישיר ולהסתפק בתמיכה מורלית בפלסטינים בלבנון. בפועל הבהיר הארגון כי מבחינתו המאבק בישראל נותר המטרה הראשונה במעלה. לטענתו, ישראל לא השלימה את נסיגתה מלבנון מכיוון שלא נסוגה מחוות שבעא ומכפר רג'ר. כמו כן הארגון דחה את דבריו של ראש ממשלת ישראל אהוד ברק שקרא ללבנון לפתוח בשיחות שלום. וכך אמר חסן נצראללה בנאום "קורי העכביש": "היום אהוד ברק קרא ללבנון לראות בנסיגה מסר של שלום. זוהי הטעיה מכיוון שלא הייתה לה כל בכרה אלא לסגת". בפועל, הארגון המשיך בפעולות צבאיות בעיקר, בין היתר חטיפות של חיילים ואזרחים במטרה להביא לחילופי אסירים. האירועים האלה מוכיחים כי המאבק בישראל מהווה את סלע קיומו של הארגון, והפעילות הפוליטית אינה יכולה להוות תחליף לכך.

המאבק על מסירת הנשק של חזבאללה. הוויכוח הפנימי

הסבר המודל

מטרת העל של הארגון היא אומה אסלאמית שיעית בכל העולם המוסלמי. כדי להגשים את המטרה הזאת נוקט ארגון פעולות המתקיימות בשני מישורים. המישור הראשון מתבסס על "התנגדות" לשם השמדת מדינת ישראל; המישור השני – פעילות להחלת שלטון אסלאמי שיעי בלבנון. הבעיה העולה מדרך הפעולה הזאת היא ההתנגשות בין התמיכה הציבורית הנדרשת להתנגדות לבין המאבק בפלגים לבנוניים אחרים לשם החלת שלטון אסלאמי. הארגון מתמודד עם ההתנגשות הזאת (כפי שהדגמתי דרך פעולותיו הפוליטיות החל מתחילת שנות ה-90) באמצעות הפרדת מטרות המשנה לכאלה הניתנות ליישום בטווח הקצר ולכאלה הניתנות ליישום רק בטווח הארוך. בטווח הקצר בוחר הארגון להתמקד בהתנגדות מתוך תקווה שהישיגים מול ישראל יסייעו להשגת הגמוניה בלבנון שתוביל בטווח הארוך להחלת שלטון אסלאמי שיעי בלבנון וביתר העולם האסלאמי. כדי לחזק את ההתנגדות (ובאמצעותה את התמיכה בארגון ובמטרותיו) פועל הארגון בטווח הקצר להשגת תמיכה ציבורית רחבה באמצעות פעילויות חברתיות בחומי החינוך, הבריאות והדיו, זאת במקביל לפעילות פוליטית פורמלית.

תמורות במודל לנוכח מלחמת האזרחים בסוריה

מעורבותו של חזבאללה במלחמה בסוריה מאתגרת את הארגון ומאלצת אותו להפנות אמצעים צבאיים רבים לחזית הזאת. בחינת המודל מעלה כי המורכבות שבה הארגון נאלץ לפעול הולכת וגוברת שכן המאבק בסוריה, להבדיל מן המאבק בישראל, אינו מגדיל את התמיכה הציבורית בארגון בשל המאפיין העדתי המובהק של הצדדים הלוחמים. עם זאת, הארגון מבין כי ללא הגמוניה שיעית עלויות בסוריה היכולת שלו להגשים את המטרות לטווח הארוך בלבנון תיפגע באופן אנוש. על הרקע הזה ניתן להבין את הבחירה האסטרטגית של הארגון להשתתף בלחימה מצד אחד, ומצד אחר לנסות למצב את עצמו כמגן של לבנון מפני גורמים ג'אהדיסטיים סוניים, בהם דאעש וג'בהת אל-נסרה המערערים את היציבות בלבנון הן ביטחונית והן לנוכח גל הפליטים העצום מסוריה. במקביל, ניתן לצפות כי הארגון ינקוט אמצעים נוספים כדי להשיב לעצמו את התמיכה הציבורית שאותה הוא מאבד. בין היתר ניתן לצפות שהוא יגביר את המאמצים שלו במישור החברתי כדי לשמר את מעמדו בקרב השיעים, שכן גם בציבור הזה נמתחת ביקורת על מספרם הרב של הנפגעים בשורות הארגון. דמות מובילה בהקשר הזה היא סובחי טפילי, המזכ"ל לשעבר של הארגון. תרחיש סביר לנוכח תמונת המצב הזאת הוא שאם מלחמת האזרחים בסוריה תסתיים או שהארגון יחליט לצמצם את נוכחותו בסוריה, יפעל חזבאללה להשיב לעצמו את התמיכה הציבורית שאבדה לו באמצעות ייזום מאבק צבאי מול ישראל. הרציונל שהיה תקף לפני המלחמה, אשר ראה במאבק אמצעי להגשמת האידיאולוגיה ולהרחבת התמיכה הציבורית שהארגון שאף לה, יהיה תקף גם לאחר המלחמה בסוריה, וייתכן שאף במשנה-תוקף לנוכח הצורך בהשבת התמיכה הציבורית. עם זאת סביר שהצעד הזה לא יינקט באופן מיידי לאחר סיום פעילותו בסוריה, זאת הן כדי לאפשר לארגון להיערך מחדש מבחינה צבאית והן כדי לאפשר לו לפעול מבחינות חברתית ופוליטית על-מנת להבטיח את נאמנותה של העדה השיעית לפני עימות נוסף.

האלה על הארגון לגרום לסילוקה של ישראל, להביא להגמוניה של העדה השיעית בלבנון, להילחם במתנגדיו בסוריה, ולבסוף להשליט את שלטון ההלכה האסלאמי השיעי בלבנון. חזבאללה שאף בתחילת דרכו, כפי שהדבר בא לידי ביטוי במכתב הפתוח, להגשים את כל המטרות הללו במקביל. בהמשך, החל מהסכם טאיף ואילך, בחר חזבאללה להתמקד במאבק בישראל ולא לעסוק במישורין במהפכה האסלאמית בלבנון. לגישה הפרגמטית הזאת היו כמה סיבות. הראשונה – ההבנה שכדי להצליח במאבק בישראל על חזבאללה לקיים בסיס של תמיכה ציבורית רחבה בלבנון. תמיכה כזאת העניקה לו הן רוח גבית מורלית והן חופש פעולה צבאי, וכן אפשרה לו לשמור על נשקו ולנהל את ענייניו בחופשיות. נראה שחזבאללה קיווה כי ניצחון תודעתי על ישראל יביא לכמה תוצאות רצויות, כפי שניתן היה להתרשם מנאום "קורי העכביש": ראשית כול, חיזוק הארגון, אך באופן עמוק יותר, הרמת קרנה של העדה השיעית בלבנון. מעדה מדוכאת ומקופחת היא תזכה להכרה כמי שהובילה לסיום ההשפלה של לבנון בידי ישראל, ובמובן רחב יותר להשפלה של הערבים בידי ישראל והמערב. נראה שהתקווה הייתה שהישיגים האלה בלבנון יובילו לחיזוק העדה השיעית בה ולהנחת היסודות למשטר אסלאמי במדינה, זאת במקביל לחיזוק השיעים בקרב כלל העולם המוסלמי, ובכך לקידום החזון השיעי המוסלמי. לנוכח התפיסה הזאת, בחר חזבאללה להצניע את תפיסותיו העדתיות ולהדגיש את ההיבטים הכלל לבנוניים ואת ההיבטים החברתיים של מאבקו. בזכות כך הוא קיווה להשיג תמיכה ציבורית רחבה בלבנון ומחוצה לה, ואף זכה לכך במשך תקופה ממושכת.

המודל הבא מסכם את מערכת הכוחות והיחסים בין האג'נות השונות לפני המלחמה בסוריה:

